

คุยกับหมอภาษา

เรื่อง “หนังใหญ่วัดขนอน”

โดย... ศิริวรรณ ฉายะเกษตริน

ศึกษานิเทศก์ สพท.กทม.เขต ๑

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หัวหน้าโครงการหมอภาษาพัฒนาเยาวชน

สวัสดีค่ะ วันนี้เราจะคุยกันเรื่อง “หนังใหญ่” ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยอีกอย่างหนึ่งที่เราคนไทยต้องช่วยกันอนุรักษ์และรักษาไว้ให้เป็นสมบัติของชาติ

หนังใหญ่เป็นมหรสพที่เก่าแก่ประเภทหนึ่งของไทย ซึ่งมีการแสดงกันมาประมาณ ๕๐๐ ปีมาแล้ว คือตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คนรุ่นใหม่มีน้อยคนนักที่จะเคยได้ชมหรือได้รู้จักอย่างลึกซึ้ง สำหรับหนังใหญ่ที่มีชื่อเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายที่จะนำมาพูดคุยกันในวันนี้ก็คือ “หนังใหญ่ วัดขนอน”

ตามหลักฐานที่ปรากฏกล่าวไว้ว่า หนังใหญ่วัดขนอน ผู้ที่สร้างคือท่านพระครูศรีธาสุนทร ชื่อเดิมว่า นายกล่อม เกิดแก้ว เป็นคนท่าทราย ตำบลเบ็กไพร อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี การสร้างหนังใหญ่ของวัดขนอนนั้น จากคำบอกเล่าของผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ร่วมทำหนังกับท่านหลวงปู่กล่อม ทราบว่าหนังใหญ่วัดขนอนได้เริ่มมีขึ้นครั้งแรกประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๐ เศษ วิธีการทำตัวหนังก็จะใช้หนังวัวท้องถิ่น คือเมื่อวัวตายแล้วก็นำเอาหนังมาหมักเกลือตากแดดไว้มาก ๆ เวลาจะทำตัวหนังก็เอาหนังวัวตากแห้งมาแช่น้ำให้นิ่มแล้วเอาขึ้นมาชุบขน และฟัดผัดออกให้หนาบางเท่ากันตามต้องการ แล้วจึงทุบให้หนังอยู่ตัวไม่ให้อ่อนเหี่ยวลงมาเวลาถือเชิด และไม่ให้หนังย่นเข้าออกได้ เรียกว่า “ฆ่าหนังให้ตาย” เมื่อหนังหมาดพอใช้ได้ เขียนสีติด จึงวาดรูปหนังใหญ่ แกะและระบายสีตามลำดับ ต่อจากนั้นก็ถึงช่างสลัก การสลักเป็นลวดลายใช้ “สี” ขนาดต่าง ๆ แกะเขาไปที่ป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนรูปกลม ๆ ใช้ “มุก” มุกคือเหล็กที่เป็นรูปกลมมีขนาดต่าง ๆ เรียกตามขนาดว่า มุกใหญ่ มุกกลาง และมุกยอด

เมื่อแกะสลักเป็นรูปโปร่งตามต้องการพอที่แสงไฟจะส่องให้เห็นรูปทรงสวยงาม ตอนที่เป็นลายโปร่งจะเป็นสีขาว ส่วนที่คงไว้เป็นหนังก็จะเป็นสีดำ แล้วก็นำมาข้อมสี

หนังใหญ่นี้จะเห็นลายเป็นสีต่าง ๆ ชัดต่อเมื่อ تابกับจอ แสงไฟส่องออกมาทางข้างหลังแล้วจะเห็นสีสวยงาม หนังที่สำเร็จเป็นตัวแล้วมีลักษณะต่าง ๆ กันเป็นหลายท่า เพื่อจะได้สะดวกในการเชิดจึงบัญญัติชื่อต่าง ๆ กัน เช่น

หนังที่เป็นรูปท่าเดิน	เรียกว่าหนัง	คนजर
หนังที่เป็นรูปเหาะ	เรียกว่าหนัง	ง่า
หนังที่เป็นรูปสมพลสำหรับยกทัพ	เรียกว่าหนัง	เขน
หนังที่เป็นรูปลิงขาวมัดลิงดำมาหาฤาษี	เรียกว่าหนัง	เตียว

ยังมีหนังสือที่สมมุติเรียกกันอีกมากมายเหลือจะพรรณนา เช่น หนังสือปลับปลา เป็นรูปประทับในปลับปลา หนังสือประสาธ แต่ที่สำคัญที่ควรจะกล่าวถึงก็คือ “หนังสือเจ้า”

หนังสือเจ้าหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หนังสือครู มี ๓ ตัว คือ รูปพระแผงสองตัว รูปฤษีตัวหนึ่ง หนังสือเจ้านี้ไม่ได้ทำด้วยหนังวัว เป็นหนังพิเศษเห็นจะเพื่อความขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ ตัวฤษีทำด้วยหนังหมี หนังสือ ส่วนรูปพระแผงสองตัว ซึ่งสมมุติเป็นพระนารายณ์ และพระอิศวร ต้องหาหนังโคตายทั้งยังท้องอยู่มาทำ พิธีสลักหนังสือเจ้านี้ก็ต้องทำพิเศษคนเขียนต้องนั่งขาวหมัขาว และต้องเขียนสลักให้เสร็จภายใน ๑ วัน มีสิ่งของค่านับครู คือ บายศรี ปากชาม ๑, เครื่องกระยาบวช ๑, หัวหมู ๑, และเงินติดเทียน ๖ บาท เป็นผลประโยชน์ของผู้สลัก เสร็จแล้วจึงระบายสีทั้งสามตัว รูปพระอิศวรสีเขียว รูปพระนารายณ์สีเหลืองอ่อน หรือจะปิดทองก็ได้ ทั้งสามตัวระบายสีตามลายผ้าถุง และกระหนก หนังสือเจ้านี้ผู้เชิดจะเชิญมาตั้งเบิกหน้าพระตั้งแต่ยังไม่ค่ำ

จอหนัง

สิ่งสำคัญในการเล่นหนังใหญ่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือจอหนัง จอหนังตอนกลางทำด้วยผ้าขาวบาง, อย่างหนา (อย่างหยาบ) มาตัดเพละกัน เพื่อให้สว่างเห็นชัดเมื่อส่องไฟ ส่วนด้านข้างใช้ผ้าดิบอย่างหนาหน่อย เพื่อให้ตัวหนังแฉงออกจาก จอหนังขนาดธรรมดาประมาณ ๑๕ เมตร ถึง ๑๖ เมตร ริมจอทั้ง ๔ ด้านก็มีผ้าแดง และผ้าเขียวครามเพละติดกันสองผืนเป็นวงรอบเพื่อความสวยงาม

การตั้งจอต้องใช้เสาสี่เสา ให้ทานกำลังจอได้ ถ้าผืนจอกว้างประมาณ ๑๕ เมตร ก็ใช้เสาสูง ๖ เมตร เสาทำด้วยไม้ เกลาเสียให้กลมเรียบร้อย ที่ปลายเสาดำลงมาศอกหนึ่งติดลูกกรอกสำหรับชักกรอก เอาคร่าวที่ซึ่งผืนจอขึ้นไปที่ปลายเสา แต่โบราณนี้ใช้หางนกยูงผูกมัดเป็นกำ มีธงเสียบปลายเวลามีลมก็จะปลิวไปมาดูสวยงาม

การให้แสงสว่าง

ไฟที่ใช้ในการแสดงหนังใหญ่นั้นจะอยู่ทางด้านหลังของจอหนัง เดิมใช้ได้และกะลามะพร้าวเป็นเชื้อเพลิง เพราะไฟจากกะลามะพร้าวจะให้แสงเรืองสวยงาม แต่ปัจจุบันนี้ใช้สปอร์ตไลท์หลาย ๆ ดวง แสงจึงแข็งแต่ก็สะดวกและช่วยให้จอไม่ดำ

คนเชิด

คนเชิดหนังต้องแต่งตัว แต่งหน้าให้สวยงามเหมือนกับละคร เพราะการแสดงหนังใหญ่ต้องเชิดหน้าจอ และคนดูจะดูคนเชิดไปด้วย คนเชิดจึงมีความสำคัญที่จะแสดงให้เห็นอากัปกริยาของตัวหนังบนจอ ศิลปะการเชิดหนังนี้ต้องได้รับการฝึกฝนให้ผสมกลมกลืนกับบทพากย์ บทเจรจา และดนตรีประกอบ จึงจะทำให้ตัวหนังมีชีวิตชีวา ผู้เชิดจึงต้องใส่อารมณ์และออกท่าให้เหมือนจริง จึงเป็นจุดสำคัญที่ผู้เชิดจะต้องแสดงให้ถึงบทด้วย

ดนตรีประกอบการเล่น

ดนตรีประกอบการเล่นหนังใหญ่ใช้วงปี่พาทย์ วงปี่พาทย์จะตั้งวงหันหน้าเข้าหาจอ ห่างประมาณ ๔ เมตร วงปี่พาทย์จะคอยรับคำสั่งจากผู้พากย์ว่าจะใช้เพลงอะไร เพลงที่ใช้ในการแสดงหนังใหญ่จะประกอบกับบทและเนื้อเรื่องของการแสดงให้สอดคล้องกัน

การไหว้ครู

หัวหน้าคณะจะต้องทำพิธีไหว้ครู ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก ทุกครั้งเมื่อมีการแสดงจะต้องมีการไหว้ครู โดยตั้งเครื่องบัตพลีถวายตามโบราณ เพื่อความเป็นสิริมงคลของผู้เล่นหนัง พิธีไหว้ครูเริ่มด้วยการเชิญหนังคุณ ๓ ตัว มีพวงมาลัยคล้องอย่างสวยงามมาปักไว้ที่ต้นกล้วยหน้าจอ ตัวฤๅษีอยู่กลางระหว่างพระนารายณ์และพระอิศวร ครั้นตั้งตัวหนังเสร็จแล้วหัวหน้าคณะก็จุดเทียน ๓ ดอก หนังคุณนี้บางทีก็เป็นพระรามกับทศกัณฐ์ สุดแต่บทไหว้ครูจะใช้บทไหน นายหนังจะจุดเทียนให้หัวหน้าวงปีพาทย์ ๑ เล่ม ปักที่ตะโพน แล้วก็เริ่มโหมโรงด้วยเพลงสาธุการ แล้วออกตระวัตรสามลา เข้าม่านลา เสมอ รวม ๖ เพลง พิณพาทย์หยุดแล้ว ผู้พากย์จะจุดเทียนอีก ๒ เล่ม บูชาที่หนังเจ้า คนข้างนอกก็โห่ขึ้นสามลา พิณพาทย์ทำเพลงเชิด คนเชิดจะออกมาชูหนังเจ้าทั้งสองตัว ส่วนหนังเจ้าอีกตัวหนึ่ง คือ ตัวฤๅษีจะเชิญกลับไปไว้ในจอแล้วพิณพาทย์ก็หยุด คนพากย์ก็ว่าบทไหว้ครู ๓ ตอน เรียกว่า ๓ ทวย

การพากย์และการเจรจา

ผู้เชิดและผู้พากย์ต้องเข้าใจกันเป็นอย่างดี ผู้พากย์จะต้องเข้าใจดนตรีด้วยว่า เมื่อจบตอนควรจะใช้เพลงอะไร ผู้พากย์จะต้องเป็นผู้บอกให้พิณพาทย์ทำเพลงตามนั้น บทที่คนพากย์ใช้นั้นมี ๒ ประเภท คือ คำพากย์และคำเจรจา บทพากย์เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี และกาพย์ฉบัง ส่วนคำเจรจานั้นเป็นคำร้อยกรองประเภทท่าย ผู้พากย์จะดำเนินเรื่องด้วยบทพากย์ แล้วจะมีเจรจาสลับกันไป เมื่อจบพากย์ตอนหนึ่งหรือจบบทเจรจาดอนหนึ่งก็ให้เพลงแกว่งปีพาทย์ เป็นอย่างนี้ตลอดไปจนจบเรื่อง ท่านพระครูศรีธาดาสุนทร หรือ หลวงปู่กล่อม ผู้ซึ่งสร้างหนังใหญ่วัดขนอนขึ้นเมื่อประมาณร้อยปีเศษมาแล้ว โดยช่างเขียนลวดลาย ช่างสลักคนเชิด คนพากย์มาจากเมืองราชบุรี หนังชุดแรกที่สร้าง คือ ชุดหนุมานถวายแหวน และสร้างต่อ ๆ มาอีก เช่น ชุดศึกสหฤๅษี, ชุดเผาลงกา, ชุดนาคบาท, ชุดศึกวิรุณมุข, ชุดศึกมังกรกรรฐ์, ชุดพรหมมาสเตอร์, ชุดสังเมือง และชุดศึกประลัยกัลป์

คณะหนังใหญ่วัดขนอนสืบทอดรับช่วงต่อมาเป็นเวลาเร็วกว่าปีแน่นอนเหลือเกินว่า ทั้งตัวหนัง ตัวคนเชิด คนพากย์ ต่างก็พากันชราภาพไปด้วยกัน จนต้องวางตัวหนังไปแล้วชุดหนึ่ง ซึ่งขณะนี้ก็ได้มีหน่วยงานหลายฝ่ายช่วยกันดูแล สนับสนุนและอนุรักษ์หนังใหญ่ไว้ให้คงอยู่เป็นมรดกคู่บ้านคู่เมืองไทยสืบไป หนึ่งในหน่วยงานนั้นก็คือ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และในฉบับหน้า ดิฉันมีความยินดีที่จะเรียนท่านผู้อ่านว่า ดิฉันได้เชิญท่านผู้รู้และมีประสบการณ์ตรง อีกทั้งมีบทบาทอยู่ในโครงการอนุรักษ์หนังใหญ่ท่านหนึ่งมาคุยกับท่านคะ คอยอ่านต่อฉบับหน้านะคะ

.....

มารู้จักร้านหมอภาษากันก่อน

ด้วยความตระหนักในความรับผิดชอบต่อการเป็นเจ้าของภาษา ที่เราจะต้องรักษาสิ่งที่เราเป็นเจ้าของไว้ให้ดีที่สุด อย่างนี้ภาษาของเราใช้มาแต่อ่อนแต่ออก จะพูดจะเขียนอย่างไรก็ได้ ขอให้รู้เรื่องเป็นพอ และขอให้คิดอีกอย่างหนึ่งว่า ภาษาทำให้มนุษย์พัฒนา นั่นคือภาษาพัฒนามนุษย์ให้เจริญรุ่งเรือง และสร้างคุณประโยชน์ต่อชีวิตนานัปการ มนุษย์จึงควรหันกลับมาพัฒนาภาษาบ้าง